

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
Ναυπακτου και Άγιου Βλασίου
ΙΕΡΟΘΕΟΣ

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ὡς ἰατρικὴ ἐπιστῆμη

(Ὁμιλία κατὰ τὴν ἀνακήρυξη σὲ ἐπίτιμο Διδάκτορα τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, τὴν 13^η Μαΐου 2016)

Θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω θερμότατα τόν Πρύτανι κ. Γεώργιο Καψάλη γιά τό ἐνδιαφέρον του γιά τό πρόσωπό μου, τόν Ἀντιπρύτανι κ. Ἀνδρέα Φωτόπουλο, πού εἰσηγήθηκε τὴν πρόταση στό Τμῆμα Ἱατρικῆς τῆς Σχολῆς Ἐπιστημῶν Ὑγείας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, γιά τὴν ἀναγόρευσή μου καί τὴν παρουσίαση, ἀλλά καί ὅλα τὰ μέλη τῆς Σχολῆς πού ὁμοφώνως τὴν ἀποδέχθηκαν, τόν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος καί σεβαστό σέ ὅλους μας κ. Ἰερώνυμο, πού μοῦ ἔδειξε ἐμπιστοσύνη ἐδῶ καί τριάντα χρόνια καί τιμᾶ τὴν ἐκδήλωση αὐτή μέ τὴν ὑψηλή παρουσία του, παρά τίς πολλές εὐθύνες πού ἔχει, τούς Σεβ. Μητροπολίτες, ἐξαιρέτως τόν Σεβ. Μητροπολίτη Ἰωαννίνων κ. Μάξιμο, τὰ μέλη τῆς Ἀκαδημαϊκῆς Κοινότητος, τόν Περιφερειάρχη τῆς Ἡπείρου κ. Ἀλέξανδρο Καχριμάνη, τόν Δήμαρχο Ἰωαννίνων κ. Θωμᾶ Μπέγκα καί ὅλους τούς παρόντες πού μέ τιμοῦν μέ τὴν παρουσία τους.

Αἰσθάνομαι ὅτι πρέπει νά ἐκφωνήσω λόγο κατάλληλο γιά τὴν παροῦσα περίσταση. Ἡ παρουσία μου μεταξύ τόσων ἐκλεκτῶν ἐπιστημόνων τῆς ἰατρικῆς ἐπιστῆμης, μοῦ προκαλεῖ ἀναστολή καί δισταγμό. Τί θά μπορούσα νά προσφέρω στήν παροῦσα ἐκλεκτή ὁμήγυρη πού νά προσεγγίξῃ τὴν πραγματικότητα;

Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ὅλο τό ἔργο, προφορικό καί γραπτό, πού ἀνέπτυξα ὅλα τὰ χρόνια τῆς δραστηριότητός μου εἶναι θεολογικό καί συγχρόνως ἰατρικό, δηλαδή συνέδεσα στενότατα τὴν θεολογία μέ τὴν ἰατρικὴ ἐπιστῆμη.

Πρῶτον, γιατί ἡ θεολογία, ὅπως ἔλεγε ὁ καθηγητής π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, τοῦ ὁποίου τὴν πνευματικὴ κληρονομιά ἀκολουθῶ, δέν εἶναι μεταφυσικὴ οὔτε μπορεῖ νά συμπεριληφθῇ στίς θεωρητικὲς ἐπιστῆμες, ἀλλὰ στίς πρακτικὲς, κυρίως στήν Ἱατρική. Ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία δέν εἶναι φιλοσοφία

ή θρησκεία, αλλά Νοσοκομείο που θεραπεύει τον τετραυματισμένο ψυχικά άνθρωπο και ο Έπίσκοπος είναι ο διευθυντής της πνευματικής Κλινικής.

Δεύτερον, γιατί ασχολήθηκα έπισταμένως με τά σύγχρονα βιοηθικά ζητήματα, έπειδή δίδαξα την βιοηθική στό Πανεπιστήμιο του Λιβάνου και κλήθηκα νά όμιλήσω σέ πολυπληθή άκροατήρια έπιστημονικά, άκόμη και σέ ιατρικά Συνέδρια στην Ελλάδα και τό έξωτερικό. Όμως, διέγνωσα ότι δέν θά μπορούσα νά όμιλήσω γιά βιοηθικά ζητήματα, εάν δέν κατείχα στοιχειώδεις γνώσεις βιολογίας και κυρίως της μοριακής βιολογίας. Έτσι, μελέτησα πολλά ιατρικά συγγράμματα με τον ζήλο ενός φιλοτίμου φοιτητού της Ίατρικής και διαπίστωσα ότι ή συνδέεται ή σύγχρονη μοριακή βιολογία με την όρθόδοξη θεολογία.

Τρίτον, γιατί ασχολήθηκα με την νηπτική διδασκαλία της Έκκλησίας, την όποία απέκάλεσα «Όρθόδοξη Ψυχοθεραπεία» και ό όρος αυτός έγινε άποδεκτός από την Άμερικανική Ψυχολογική Έταιρεία, έπειδή εκφράζει μία μέθοδο, κατ' αυτούς, θεραπείας του ανθρώπου, ενώ κατά τους Πατέρας της Έκκλησίας είναι ή κατ' έξοχήν μέθοδος θεραπείας των πνευματικών νοσημάτων του ανθρώπου. Έπειδή, όμως, ό άνθρωπος αποτελείται από ψυχή και σώμα, πράγμα που δημιουργεί έντονα προβλήματα, γι' αυτό έπιδόθηκα στην μελέτη της ψυχολογίας και έξέτασα πώς ή ψυχολογία κατ' αρχάς συνδεόταν με την φιλοσοφία και στην συνέχεια συνδέθηκε με την νευροεπιστήμη. Η δέ όρθόδοξη θεολογία αναφέρεται στην θεραπεία του έξωτερικού κόσμου που κινείται κάτω από την λογική και την συνείδηση.

Μερικά από τά πορίσματα αυτών των έρευνών μου θά εκθέσω στην συνέχεια.

1. Θεολογία και ιατρική έπιστήμη

Τό θέμα περί του ανθρώπου, ό όποιος έχει ψυχή και σώμα, άπασχόλησε πολύ την θεολογία και την έπιστήμη. Τά έρωτήματα που τέθηκαν είναι: Τί είναι ζωή, ποιά είναι ή σχέση μεταξύ της ψυχής και της ζωής, ποιά είναι ή διαφορά μεταξύ της ζωής στον άνθρωπο και στα άλλα ζώα, όπως και ποιά είναι ή διαφορά μεταξύ των ζωντανών οργανισμών και της άψυχης ύλης.

Είναι φυσικό ότι δόθηκαν πολλές άπαντήσεις στα έρωτήματα αυτά, από τους φυσικαλιστές, τους βιταλιστές και τους οργανικιστές.

Πολλοί βιολόγοι και γενετιστές και όσοι ασχολούνται με τίς λεγόμενες έναλλακτικές θεραπείες κάνουν λόγο γιά την λεγομένη *Vis Vitalis* ή ζωτική έ-

νέργεια ἢ ζωϊκὴ ἐνέργεια, καθὼς ἐπίσης οἱ βιταλιστές κάνουν λόγο γιὰ αἰθερικὴ ἐνέργεια ἢ βιοενέργεια.

Ὁ βιταλισμὸς εἶναι ἡ θεωρία ἐκείνη, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία «ἡ ζωὴ καὶ οἱ ζωϊκὲς λειτουργίες εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἰδιαίτερης καὶ ἄυλης δυνάμης (τῆς *vis vitalis*, ζωτικῆς δυνάμης) πού βρίσκεται καὶ δρᾷ μέσα στοὺς ὀργανισμούς. Ἡ *vis vitalis* εἶναι βιολογικὴ καὶ ταυτόχρονα ψυχικὴ δύναμη (ψυχοβιταλισμὸς), πού ἀπορρέει ἀπὸ μιὰ ψυχικὴ οὐσία... Ἀπὸ μερικοὺς ἡ ζωτικὴ δύναμη θεωρεῖται θεϊκῆς προέλευσης, κάτι πού ἐμφυτεύεται στοὺς ὀργανισμούς ἀπὸ μιὰ ὑπερβατικὴ ζωτικὴ ἀρχή, πού δέν εἶναι παρά ὁ θεὸς (ὑπερβατικὸς βιταλισμὸς)». Στὴν οὐσία ὁ βιταλισμὸς «εἶναι ἓνα εἶδος "βιολογικοῦ ἰδεαλισμοῦ", ἀφοῦ μιᾶ γιὰ μὴ ὑλικὲς καὶ μὴ φυσικὲς βιολογικὲς δυνάμεις πού ὑπηρετοῦν ὀρισμένους σκοποὺς, κινοῦνται τελολογικά καὶ ἔχουν τοποθετηθεῖ στοὺς ὀργανισμούς ἀπὸ κάποιον Θεό. Ὁ βιταλισμὸς θέλησε νὰ μᾶς προστατέψει ἀπὸ τὸν βιολογικὸ ὑλισμό».

Γενικά, πολλοὶ βιολόγοι καὶ γενετιστές πού διακρίνονται γιὰ τὸν ἀγνωστικισμό ἢ τὸν δεῖσμό κάνουν λόγο γιὰ μιὰ ζωτικὴ δύναμη καὶ ἐνέργεια πού ὑπάρχει μέσα στὸν ὀργανισμό, ἀλλὰ καὶ σέ ὅλη τὴν κτίση, πού «δέν εἶναι ἰδιότητα τῆς ἀνόργανης ὕλης, οὔτε ἀποτέλεσμα μηχανιστικῶν ἢ χημικῶν μεταβολῶν». Καὶ σ' αὐτὴν τὴν ζωτικὴ ἐνέργεια ὀφείλεται τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς.

Τὸ πρόβλημα, ὅμως, εἶναι τί εἶναι αὐτὴ ἡ ζωτικὴ ἐνέργεια, ἀπὸ ποῦ προέρχεται καὶ τελικά ποῦ ἐντοπίζονται τὴν ζωὴ καὶ πῶς τὴν ὀριοθετοῦν. Καὶ εἶναι γεγονός ὅτι εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νὰ ὀρισθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη ἡ ζωὴ, καὶ νὰ ἐντοπισθῇ ποῦ ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς. Τὸ μακρομόριο τοῦ DNA ἀποτελεῖται ἀπὸ χημικὲς ἐνώσεις, τὰ γονίδια παράγουν πρωτεΐνες πού συγκροτοῦν καὶ δομοῦν τὸ κύτταρο, ἡ βάση τῶν πρωτεϊνῶν εἶναι τὰ ἀμινοξέα κλπ.

Μέ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ DNA καὶ τῶν γονιδίων ἄρχισε ἡ ἐποχὴ τῆς «δικτατορίας» τῶν γονιδίων καὶ εἶχε ἀρχικά θεωρηθεῖ ὅτι ἐκεῖ βρίσκεται ὅλο τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ἀργότερα ἔγινε φανερόν ὅτι τὰ γονίδια ὑπόκεινται καὶ αὐτὰ σέ σημαντικὴ ἐπίδραση ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ περάσαμε στὴν ἐποχὴ τῆς ἐπιγενετικῆς καὶ ἄρχισαν νὰ ἀνακαλύπτονται οἱ βιολογικοὶ μηχανισμοὶ αὐτῆς τῆς ἐπίδρασης, ὅμως τὸ τί εἶναι ἡ ζωὴ παρέμεινε ἀναπάντητο.

Ὁ Ernst Mayr ἀναλύει ὅτι ὑπῆρξαν συζητήσεις μεταξὺ τῶν *φυσικαλιστῶν*, οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν «ὅτι δέν ὑπάρχει μεταφυσικὴ συνιστώσα τῆς ζωῆς», ἀλλὰ ἡ ζωὴ μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ «στό μοριακὸ ἐπίπεδο» «μέ τίς ἀρχές τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας», καὶ τῶν *βιταλιστῶν*, οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν ὅτι «οἱ ζωντανοὶ ὀργανισμοὶ διαφέρουν ἀπὸ τὴν ἀδρανῆ ὕλη ἔχοντας πολυάριθμα

αυτόνομα χαρακτηριστικά –ιδιαίτερα τά γενετικά τους προγράμματα πού απέκτησαν κατά τό παρελθόν– τά όποια εἶναι ἄγνωστα στά μή ζωντανά ὑλικά». Ὡστόσο, στήν ἐποχή μας ἀναπτύχθηκε ἡ θεωρία τοῦ *ὀργανικισμοῦ*, ἡ όποία προσέλαβε τίς καλύτερες ἀρχές ἀπό τόν φυσικαλισμό καί τόν βιταλισμό, ἀπορρίπτοντας τίς ὑπερβολές τους. Τελικά, οἱ ὀργανικιστές θεωροῦν ὅτι στούς ζωντανούς ὀργανισμούς δέν ὑπάρχει ἕνας δυῖσμός μεταξύ σώματος καί φύσεως, ἢ σώματος καί πνεύματος, ἀλλά δυῖσμός μεταξύ γονότυπου (νουκλεϊκά ὀξέα) καί φαινότυπου (πληροφορίες πού παρέχονται ἀπό τόν γονότυπο). Οἱ ὀργανικιστές ὀμιλοῦν γιά τούς ζωντανούς ὀργανισμούς πού «ἀποτελοῦν μιά ἱεραρχία ἀπό ὀλοένα καί πιά πολύπλοκα συστήματα – ἀπό μόρια, κύτταρα, ἰστούς, μέχρι ὀλόκληρους ὀργανισμούς, πληθυσμούς καί εἶδη».

Παρά ταῦτα, τό ἐρώτημα παραμένει γιά τό τί ἡ ἐπιστήμη θεωρεῖ ὡς ζωή. Δέν μπορεῖ κανείς νά δώση ἕναν ἀκριβή ὀρισμό γιά τήν ζωή, γι' αὐτό καί κάνουν λόγο γιά τήν ζωτική ἐνέργεια.

Ὅπως εἶναι δύσκολο νά ἀπαντηθῇ τό ἐρώτημα τί εἶναι ἡ ζωή, ἔτσι εἶναι δύσκολη ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα τί εἶναι ὁ θάνατος, ἢ καλύτερα τί εἶναι τό φαινόμενο τῆς γήρανσης. Μάλιστα, ἔχουν διατυπωθῇ περίπου 300 θεωρίες γιά τό φαινόμενο τῆς γήρανσης τῶν ὀργανισμῶν καί ἔξακολουθεῖ αὐτό τό γεγονός νά εἶναι αἰνίγμα γιά τούς Ἐπιστήμονες. Ἄλλες θεωρίες ὑποστήριξαν ὅτι τό φαινόμενο τῆς γήρανσης ἀφορᾷ γενετικούς παράγοντες, ἄλλες ὅτι ἀφορᾷ περιβαλλοντικούς παράγοντες καί ἄλλες κάνουν συνδυασμό μεταξύ αὐτῶν τῶν δύο παραγόντων.

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία διδάσκει ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, Αὐτός ἔδωσε τήν ζωή σέ ὅλα τά ὄντα καί μέσα σέ ὄλη τήν κτίση ὑπάρχουν οἱ μικροί «λόγοι», δηλαδή ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, πού δίνει τήν ζωή σέ ὄλη τήν κτίση.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ μέγας ἐρευνητής βιολόγος Francis Collins ὁ όποῖος μαζί μέ τόν John Craig Venter ἔφθασαν στήν ἀποκωδικοποίηση τοῦ ἀνθρωπίνου γονιδιώματος, καίτοι εἶχε ἀρχίσει ἀπό τόν ἀγνωστικισμό καί τήν ἀθεΐα, ἔφθασε στό συμπέρασμα νά πῆ ὅτι «ὁ Θεός τῆς Βίβλου εἶναι ἐπίσης ὁ Θεός τοῦ γονιδιώματος. Μπορεῖ νά λατρεύεται στήν Ἐκκλησία ἢ στό Ἐργαστήριο. Ἡ δημιουργία Του εἶναι μεγαλοπρεπής, ἐπιβλητική, περίπλοκη καί ὄμορφη –καί δέν μπορεῖ νά μπεῖ σέ πόλεμο μέ τόν ἑαυτό της. Μόνο ἐμεῖς οἱ ἀτελεῖς ἄνθρωποι μποροῦμε νά ἀνοίγουμε τέτοιες διαμάχες. Καί μόνο ἐμεῖς μποροῦμε νά τίς πάψουμε».

Ἐπί πλέον, κατά τήν πίστη τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου συνδέεται στενότερα μέ τό σῶμα, εἶναι ἐνιαία καί πολυδύναμη. Μέ τήν νοερή τῆς ἐνέργεια ἔχει ἐπικοινωνία μέ τόν Θεό, μέ τήν λογική τῆς ἐνέργεια ἐπικοινωνεῖ μέ τό περιβάλλον, διά τῆς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου, μέ τήν λειτουργία τῶν νευροκυττάρων, μέ τήν ἄλογη ἐνέργειά τῆς, ἥτοι τήν γεννητική, τήν αὐξητική, τήν φυτική θρεπτική, διευθύνει ὅλο τό σῶμα, ὅποτε ἡ ψυχὴ «πανταχοῦ τοῦ σώματος ἐστί» καί τό ζωοποιεῖ ποικιλοτρόπως.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, κάνει λόγο γιά τίς ἄκτιστες οὐσιοποιές, ζωοποιές, σοφοποιές καί θεοποιές ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ. Μία εἶναι ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἀλλά μετέχεται ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τῶν κτισμάτων· ἔτσι, ὅλα τά κτίσματα μετέχουν τῆς οὐσιοποιῶς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὄχι ὁμως καί τῆς ζωοποιῶς, ὅπως ἡ μή ἔμβια ὕλη, ἀλλά πάλι, ὅπως τά φυτά καί τά ζῶα, μετέχουν τῆς οὐσιοποιῶς καί τῆς ζωοποιῶς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὄχι ὁμως καί τῆς σοφοποιῶς. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μετέχουν καί τῶν προηγουμένων, ἀλλά καί τῆς σοφοποιῶς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὄχι ὁμως τῆς θεοποιῶς. Καί τέλος οἱ ἄγγελοι πού κράτησαν τήν τάξη τους, καί ὅσοι ἀπό τούς ἀνθρώπους ἐπανῆλθαν στό ὑπερφυές ἀξίωμα, δηλαδή οἱ ἅγιοι, μετέχουν, ἐκτός τῶν προηγουμένων, καί τῆς θεοποιῶς ἐνεργείας καί Χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Ἐπομένως, ὁ ἄνθρωπος μετέχει τῆς οὐσιοποιῶς, ζωοποιῶς καί σοφοποιῶς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλά αὐτό δέν ἀρκεῖ, ἀφοῦ ἀπαιτεῖται νά μεθέξῃ καί τῆς θεοποιῶς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, γιατί τότε θά ἔχῃ νόημα στήν ζωή του καί θά καταξιώσῃ τήν ὕπαρξή του. Αὐτή δέ ἡ μέθεξις τῆς θεοποιῶς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ μετέχεται ποικιλοτρόπως καί ἀναλόγως, γι' αὐτό καί λέγεται καθαρτική, φωτιστική καί θεοποιός ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ὅταν καθαρίζει, φωτίζει καί θεώνει τόν ἄνθρωπο.

Ἡ διδασκαλία ἐξ ἄλλου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ γιά τήν διάκριση μεταξύ ἀκτίστου οὐσίας καί ἀκτίστου ἐνεργείας στόν Θεό καί ὅτι ὁ ἄνθρωπος καί ἡ κτίση μετέχει, κατά διαφόρους βαθμούς, τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καί ὄχι τῆς οὐσίας Του, εἶναι σημαντική, γιατί μᾶς βοηθεῖ νά ξεφύγουμε τόσο ἀπό τόν ἀγνωστικισμό, ὅσο καί ἀπό τόν πανθεϊσμό.

Ἐπίσης, εἶναι σημαντική, γιατί μᾶς δίνει τήν δυνατότητα νά κάνουμε λόγο γιά τούς πνευματικούς λόγους ἢ τούς λεγομένους «λόγους τῶν ὄντων». Σύμφωνα μέ αὐτήν τήν διδασκαλία ὁ Θεός δέν δημιούργησε τόν κόσμο καί ἔβαλε μέσα του μερικούς νόμους καί τόν ἐγκατέλειψε, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ δεϊσμός, ἀλλά μέσα σέ ὅλη τήν κτίση ὑπάρχουν οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ καί γι' αὐτό ὁ Θεός διευθύνει τόν κόσμο προσωπικά. Ὁ Χριστός ἔλεγε: «ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καγὼ ἐργάζομαι» (Ἰω. ε', 17) καί «ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ

τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά» (Ματθ. στ, 26).

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς κάνει εὐρύτατο λόγο γιὰ τοὺς λεγομένους λόγους τῶν ὄντων πού εἶναι ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό μέσα στήν κτίση κατά τήν ὀρθόδοξη θεολογία δέν ὑπάρχουν σταθερές ἀρχές, ἀλλά ἄκτιστοι λόγοι, καί ὅπου φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν σταθερές ἀρχές, αὐτό ὀφείλεται στήν πιστότητα τῆς θείας ἐνεργείας.

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δέν εἶναι μεταφυσική φιλοσοφία, ὅπως ἐκφραζόταν ἀπό τόν Πλάτωνα, τόν Ἀριστοτέλη, τοὺς Νεοπλατωνικούς καί τοὺς συγχρόνους ἰδεαλιστές, ἀκόμη καί τοὺς ὑπαρξιστές φιλοσόφους, ἀλλά συνδέεται μέ τήν ἰατρική ἐπιστήμη, ἀφοῦ κάνει λόγο γιὰ ἀσθένεια τοῦ νοῦ, τῆς ψυχῆς, τῆς καρδιάς, ἡ ὁποία ἀσθένεια ἐπηρεάζει ἐν πολλοῖς καί τίς σωματικές ἀσθένειες, ἀφοῦ ὑπάρχει ἐνότητα ψυχῆς καί σώματος.

Ἐπειτα, ἡ Ἐκκλησία καί τό ἔργο της ἐρμηνεύεται μέ ἰατρικούς ὅρους, ὅπως θεραπευτήριο, οἱ Κληρικοί θεωροῦνται ἰατροί ψυχῆς καί σώματος, ἡ θεολογία ἀποδίδεται ὡς ἰατρική ἐπιστήμη, ἡ ὁποία θεραπεύει τόν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τά δόγματα καί οἱ ἱεροί Κανόνες παρουσιάζονται ὡς φάρμακα. Φυσικά, ὑπάρχουν ὅρια συγκεκριμένα μεταξύ ἰατρικῆς τῆς ψυχῆς καί ἰατρικῆς τοῦ σώματος, ὥστε νά ὑπάρχη ἀλληλοσεβασμός μεταξύ τους. Πάντως, στήν ὀρθόδοξη θεολογία δέν ὑφίσταται διαφορά μεταξύ φύσει ἀθανάτου ψυχῆς καί φύσει θνητοῦ σώματος, ὅπως γίνεται στήν μεταφυσική φιλοσοφία, ἀλλά ὑπάρχει ἐνότητα μεταξύ ψυχῆς καί σώματος, χωρίς νά ὑπάρχη μεταξύ αὐτῶν ἀπόλυτη ταυτότητα, γι' αὐτό καί δέν συγκρούεται ἡ ὀρθόδοξη πνευματική ἰατρική μέ τήν σωματική ἰατρική, ἀλλά συνεργάζονται μεταξύ τους.

Ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος βλέπει τίς σωματικές ἀσθένειες τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τίς ὁποῖες ἐνδιαφέρεται ἡ ἰατρική ἐπιστήμη, καί ὁ ἰατρός τοῦ σώματος βλέπει ἕναν ἄρρωστο ἄνθρωπο, πού ὑποφέρει ἀπό τό σωματικό ἄλγος, ἀλλά συγχρόνως διακατέχεται ἀπό τόν ψυχολογικό, ψυχικό, ὑπαρξιακό καί πνευματικό πόνο. Ἔτσι, ὑπάρχει στενός σύνδεσμος μεταξύ τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας καί τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, ἀφοῦ καί οἱ δύο ἀσχολοῦνται μέ τήν ζωή καί τόν θάνατο τοῦ ἀνθρώπου.

2. Θεολογία καί Ἄλγονία

Εἶναι γνωστόν ὅτι ἡ βιολογία διαιρεῖται σέ κλάδους. Ἕνας κλάδος τῆς βιολογίας εἶναι ἡ γενετική, πού εἶναι ἡ ἐπιστήμη «πού εἶναι ἀφιερωμένη στήν μελέτη τῶν γονιδίων».

Μιλώντας για την γενετική μπορούμε να κάνουμε μιά διάκριση για τους διαφόρους τύπους γενετικής. Είναι ή **κλασική γενετική**, πού «ἀφορᾶ τήν μελέτη τῶν προτύπων κληρονομικῆς μεταβίβασης χαρακτήρων ἀπό τούς γονεῖς στούς ἀπογόνους γιά τήν ἀνάδειξη γενετικῶν ἀρχῶν καί μηχανισμῶν»· ή **μοριακή γενετική**, πού «ἀφορᾶ τήν μελέτη τῶν γονιδίων πού γίνεται στό ἐπίπεδο τῆς δομῆς καί τῆς λειτουργίας τους»· καί ή **γενετική μηχανική** πού εἶναι «ή τεχνική τροποποίηση τῆς γενετικῆς σύστασης ἑνός κυττάρου ἢ ὀργανισμοῦ μέ τήν μεθοδολογία τοῦ ἀνασυνδυασμένου DNA».

Εἶναι φανερό ὅτι οἱ ἐπιστήμονες ἀπό τήν γενική βιολογία προχώρησαν στήν κλασική γενετική μέ τήν ὁποία μελέτησαν τόν τρόπο μεταβίβασης τῆς κληρονομικότητας ἀπό τούς γονεῖς στούς ἀπογόνους, ταυτόχρονα προχώρησαν στήν βιοχημεία, ή ὁποία ἀσχολεῖται μέ τήν λειτουργική ἔκφραση τῶν γονιδίων πού εἶναι οἱ πρωτεΐνες καί ἔπειτα, μέ τόν συνδυασμό τῶν ἐπιτευγμάτων τους, ἀνέπτυξαν τήν γενετική μηχανική, ἀφοῦ χρησιμοποίησαν τήν σύγχρονη τεχνολογία γιά νά μελετήσουν καλύτερα τήν γενετική σύσταση τοῦ κυττάρου καί νά ἐπιτύχουν τήν τροποποίησή της.

Σήμερα ή βιολογία συνδέεται στενά μέ τήν γενετική καί τήν τεχνολογία, γι' αὐτό μπορούμε νά κάνουμε λόγο γιά μοριακή βιολογία καί γιά γενετική μηχανική.

Παρατηρεῖ κανεῖς μερικά βασικά στάδια ἐξέλιξης τῆς σύγχρονης βιολογίας. Πρόκειται γιά ἱστορικές ἐπαναστάσεις στήν σύγχρονη βιολογία, ὅπως ἀναλύονται ἀπό τόν Καθηγητή Βιολογίας στό Πανεπιστήμιο Κρήτης Νικόλαο Μοσχονᾶ.

Ἡ πρώτη «ἐπανάσταση» στήν σύγχρονη Βιολογία ξεκίνησε ἀπό τήν δεκαετία τοῦ 1950. Πρόκειται γιά τήν διαλεύκανση τοῦ DNA, πού ἀποτελεῖται ἀπό ἄνθρακα, ὀξυγόνο, ὑδρογόνο, ἄζωτο καί φώσφορο. Σημαντικό ρόλο σέ αὐτήν τήν διαλεύκανση ἔπαιξαν δύο ἐπιστήμονες, ὁ J. Watson καί ὁ F. Crick. Σέ αὐτήν τήν ἐπανάσταση κατατάσσεται ὁ τρόπος μεταφράσεως τῆς γενετικῆς πληροφορίας καί ή μεταφορά τῆς γενετικῆς πληροφορίας ἀπό τό DNA στό RNA καί ἀπό τό RNA στίς πρωτεΐνες.

Ἡ δεύτερη «ἐπανάσταση» σημειώθηκε τήν δεκαετία τοῦ 1970 καί συνδέεται μέ τόν ἀνασυνδυασμό τοῦ DNA. Μέ εἰδική μέθοδο ἀπομονώνονται τμήματα τοῦ DNA, καί μέ τήν βοήθεια τῶν βακτηριδίων-ξενιστῶν τά πολλαπλασιάζονται σέ μεγάλες ποσότητες. Μέ τόν τρόπο αὐτό προσδιορίζονται μερικά γονίδια πού ὑπάρχουν στό γονιδίωμα καί ἐξετάζεται ή πρωτογενής δομή καί ή ὀργάνωση ὀρισμένων ἀπό αὐτά.

Ἡ τρίτη «ἐπανάσταση» στήν σύγχρονη βιολογία παρατηρήθηκε τήν δεκαετία τοῦ 1980 καί προσεγγίζονται τά γενετικά ὑλικά στήν ὁλότητά τους, ὥστε μελετᾶται ὁ «συσχετισμός τῶν γονιδίων μέ τίς ἀσθένειες, τήν δομή τους, τήν λειτουργία τους, καί τό πῶς οἱ πρωτεΐνες, τά παράγωγα τῶν γονιδίων, ἀλληλεπιδροῦν μεταξύ τους». Μέ τήν βοήθεια τῆς τεχνολογίας προχώρησαν σημαντικά, μελετήθηκε τό γονιδίωμα τοῦ ἀνθρώπου καί ἐπιτεύχθηκε πρόσφατα στήν χαρτογράφηση τοῦ ἀνθρωπίνου γονιδιώματος. Ἐκτοτε, μέ ραγδαίους καί ἱλιγγιώδεις ρυθμούς, ἐξελίσσονται οἱ ἐπιστήμες τῆς βιολογίας, τῆς γενετικής, τῆς γονιδιωματικῆς, τῆς ἐπιγενετικῆς, τῆς πρωτεομικῆς, τῆς μεταβολομικῆς, τῆς συγκριτικῆς γονιδιωματικῆς, τῆς μεταγονιδιωματικῆς, τῆς βιοπληροφορικῆς.

Εἶναι φανερόν ὅτι ζοῦμε σέ μιά ἐποχή στήν ὁποία ἀναπτύχθηκε ἡ ἐπιστήμη τῆς μοριακῆς γενετικῆς-βιολογίας καί τῆς γενετικῆς μηχανικῆς, μέ διαφορες συνέπειες στήν ζωή τῶν ἀνθρώπων καί τοῦ περιβάλλοντος. Ἀπό τήν βιομηχανική ἐποχή περάσαμε στήν βιοτεχνολογική ἐποχή. Ἡ πρώτη εἶχε ὡς κέντρο τήν φωτιά καί ἡ δεύτερη ἔχει ὡς κέντρο τήν σύγχρονη τεχνολογία - ὑπολογιστή.

Ἐδῶ πρέπει νά ὑπενθυμίσω ὅτι ἀπό τήν ἀρχαιότητα, ἰδίως κατά τόν Μεσαίωνα, ἀναπτύχθηκε ἡ ἀλχημεία, ἡ ὁποία ἦταν μιά «γενικωτέρα φυσική φιλοσοφία», ἡ ὁποία εἶχε ὡς νόμο ὅτι ἡ ὑπαρξη, ἡ ζωή καί ἡ λειτουργία τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς κτίσεως, ἀπό τά οὐράνια σώματα μέχρι τίς διαφορες οὐσίες καί ἀπό τόν ἄνθρωπο μέχρι τά φυτά ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀνάλογη σέ κάθε εἶδος ἐπιρροή ἀπό ἓνα «ζωτικό ρευστό». ἔτσι, παρατηρεῖται μιά διατάραξη τῆς ἰσορροπίας μεταξύ τῶν εἰδῶν ἀπό τήν ἐπίδραση ἄλλων εἰδῶν.

Οἱ ἀλχημιστές, μεταξύ τῶν ἄλλων, προσπαθοῦσαν νά μεταβάλλουν διάφορα ἀγενῆ μέταλλα (μόλυβδος) σέ εὐγενῆ (χρυσός), διότι εἶχαν τήν ἄποψη ὅτι ὅλα τά μέταλλα ἀνήκαν σέ ἓνα εἶδος· ἔτσι, ἀναζητοῦσαν μιά οὐσία ἡ ὁποία θά ἐπέφερε ἀλλοιώσεις στά ἀγενῆ μέταλλα καί θά τά μεταμόρφωνε σέ εὐγενῆ καί αὐτήν τήν οὐσία τήν ὀνόμαζαν «φιλοσοφική λίθο». Ἀκόμη, προσπαθοῦσαν νά βροῦν μιά ἀντίστοιχη οὐσία γιά τόν ἀνθρώπινο ὄργανισμό, ὥστε νά παρατείνουν τόν ἀνθρώπινο βίον, τήν ὁποία οὐσία ὀνόμαζαν «ἐλιξήριον τῆς μακροζωΐας».

Σέ ὅλη αὐτήν τήν προσπάθεια οἱ ἀλχημιστές ἔκαναν διάφορα πειράματα, ἀλλά μερικοί ἀπό αὐτούς χρησιμοποιοῦσαν καί τήν μαγεία. Ὅποτε, ἡ ἀλχημεία ἦταν μιά τάση πού εἶχε στοιχεῖα ἐπιστημονικά, ἀλλά κυρίως καί πρό παντός διακρινόταν γιά μιά ἰδιαίτερη φιλοσοφική ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς καί ἀκόμη εἶχε διαφορες μαγικές ἐκδηλώσεις.

Έπομένως, ή Άλχημεία παρατηρήθηκε στον Μεσαίωνα και στην συνέχεια κατά την Βιομηχανική περίοδο τής ανθρωπότητας, όταν οί άλχημιστές προσπαθούσαν νά μετατρέψουν τόν μόλυβδο σέ χρυσάφι.

Τό φαινόμενο τής Άλχημείας πού είχε ευρύτατη διάδοση κατά την Βιομηχανική περίοδο, παρατηρείται και σήμερα κατά την περίοδο τής Βιοτεχνολογίας, μέ άλλη μορφή, ως Άλ-γονία.

Ό όρος Άλ-γονία χρησιμοποιήθηκε γιά πρώτη φορά από τόν βιολόγο δρ. Τζόσουα Λάντεμπεργκ πού βραβεύθηκε μέ τό Νόμπελ, αλλά ό Ρίφκιν ήταν εκείνος πού ανέπτυξε περισσότερο αυτόν τόν όρο σέ αντιστοιχία μέ τόν όρο πού είδαμε προηγουμένως άλ-χημεία και έδωσε τό περιεχόμενό του.

Σύμφωνα μέ τόν Ρίφκιν, «Άλ-γονεία σημαίνει τό ν' αλλάξεις την ουσία ενός ζωντανού όντος. Οί τέχνες τής άλ-γονείας αφιερώνονται στην "βελτίωση" τών ύπαρχόντων όργανισμών και στον έξ όλοκλήρου σχεδιασμό νέων όργανισμών μέ πρόθεση νά "τελειοποιήσουν" τίς έπιδόσεις τους. Όμως άλ-γονεία σημαίνει κάτι περισσότερο. Σημαίνει την προσπάθεια τής ανθρωπότητας νά δώσει μεταφυσικό νόημα στην αναδυόμενη τεχνολογική της σχέση μέ τή φύση. Άλ-γονεία είναι ένας τρόπος νά σκεπτόμαστε γιά τή φύση, και αυτός ό νέος τρόπος σκέψης είναι πού ανοίγει τό δρόμο γιά την έπόμενη ιστορική έποχή».

Ό,τι παρατηρήθηκε μέ την μέθοδο τής Άλχημείας, δηλαδή ή προσπάθεια μετατροπής του μόλυβδου σέ χρυσό, επιδιώκεται και σήμερα μέ την μετατροπή του γονιδίου σέ «χρυσό».

Γενικά, οί σύγχρονες έπιστημονικές έρευνες, στην πραγματικότητα έκλαμβάνουν ότι τά γονίδια είναι ό «πράσινος χρυσός» τής βιοτεχνολογικής έποχής.

Ό Καθηγητής βιολογίας Τόμας Άισνερ γράφει ότι μέ τίς σύγχρονες προόδους τής γενετικής μηχανικής ένα βιολογικό είδος «πρέπει νά θεωρείται σαν μία άποθήκη γονιδίων πού είναι δυνητικά μεταθέσιμα. Ένα είδος δέν είναι ένας άκαμπτos τόμος τής βιβλιοθήκης τής φύσης. Είναι επίσης ένα βιβλίο μέ κινητά φύλλα του όποιου οί ξεχωριστές σελίδες, τά γονίδια, θά έπρεπε νά είναι διαθέσιμα γιά έπιλεκτική μεταφορά και τροποποίηση άλλων ειδών».

Σύμφωνα μέ τούς άλγονιστές, τό DNA μπορεί νά άποσπασθί, «νά ανασυνδυασθεί και νά προγραμματιστεί σ' έναν άτέλειωτο αριθμό συνδυασμών, μέσω μιας σειράς έπεξεργασμένων έργαστηριακών διαδικασιών. Κατασκευάζοντας βιολογικό ύλικό, οί άλγονιστές μπορούν νά δημιουργήσουν "άπομιμήσεις" τών ύπαρχόντων βιολογικών όργανισμών, πού, σύμφωνα μέ τόν τρόπο πού σκέπτονται, είναι άνώτερης φύσης από τούς άυθεντικούς όργανισμούς

πού αντιγράφουν». «Ο τελικός σκοπός του όπαδου της άλ-γονείας είναι να κατασκευάσει τον τέλειο οργανισμό». Φαίνεται, λοιπόν, καθαρά ότι «ή άλ-γονεία είναι και φιλοσοφία και διαδικασία. Είναι ένας τρόπος πρόσληψης της φύσης και ένας τρόπος δράσης πάνω στη φύση, ταυτόχρονα».

Βέβαια, πολλοί βλέπουν σε αυτήν την προσπάθεια, εκτός από τα θετικά στοιχεία, και έναν μεγάλο κίνδυνο, δηλαδή τό τίμημα που θά αναγκασθούμε να πληρώσουμε για την αποδιοργάνωση και την καταστροφή που μπορεί να ξεσπάσει στα οικοσυστήματα και τά κοινωνικά συστήματα που στηρίζουν την ζωή.

Οί βιολόγοι εκείνοι που είναι άγνωστικιστές προκειμένου να προσδιορίσουν την άρχή της ζωής κάνουν λόγο για ένα πρωτοκύτταρο, από τό όποιο δημιουργήθηκαν όλα τά έπόμενα κύτταρα, οί ιστοί, τά όργανα, οί όργανισμοί, ή ποικιλομορφία των ειδών και όλος αυτός ό αισθητός κόσμος. Πολλοί από αυτούς κάνουν λόγο για μία τυχαία εξέλιξη στην δημιουργία.

Άν και διαπιστώνεται από τούς έπιστήμονας ότι δέν γνωρίζουν άκόμη πώς εξέλιχθηκε ή ζωή και πώς δημιουργήθηκαν τά είδη, έν τούτοις κάνουν λόγο για την γένεση πριν από 3,5 και πέρα δισεκατομμύρια χρόνια ενός «πρωτοκύτταρου». Αυτό τό «πρωτοκύτταρο» έμφανίσθηκε στίς συνθήκες της έποχής εκείνης που ή γή ήταν παγωμένη, άφου ό ήλιος είχε φωτεινότητα κατά 30% λιγότερη από την σημερινή. Αυτό τό «πρωτοκύτταρο» «σύμφωνα μέ τίς ισχύουσες ένδείξεις, δέν έφερε DNA, αλλά RNA». Τό DNA, ως δίκλωνο, είναι «πιο σταθερό χημικά και μπορεί να αυτοπεριορίζει τον αριθμό των αντιγράφων του», ένω τό RNA που έχει μία άλυσίδα αντί για δύο που έχει τό DNA, έχει μεγάλο μεταλλακτικό ρυθμό. Φαίνεται ότι μερικοί έπιστήμονες θεωρούν ότι τό RNA και όχι τό DNA ήταν τό άρχικό μόριο που έναποθήκευσε «τήν γενετική ταυτότητα ενός κυττάρου ή ενός όργανισμου».

Όμως τίθενται και τά έρωτήματα: «Πώς και πότε τό RNA εξέλιχθηκε σε DNA; Θά είχε έμφανισθει ή ζωή στην Γή και θά έπιβίωνε άν τό πρωτοκύτταρο βασιζόταν στο DNA;». «Είχε τό πρωτοκύτταρο DNA; Θά έπιβίωνε τότε στίς συνθήκες μιās παγωμένης γής;». Και έπειδή οί ίοί, όπως π.χ. ό ίός της γρίπης και του AIDS, έχουν RNA και μεταβαίνουν από τό RNA, που βρίσκεται στο κυτταρόπλασμα, στο χρωματικό DNA που βρίσκεται στον πυρήνα του κυττάρου, τότε «μήπως οί ίοί ήταν εκείνοι που μάς "χάρισαν" την διπλή έλικά;». Μήπως, δηλαδή, «*είμαστε όλοι άπόγονοι ίων*;». Έρωτήματα που άπασχολούν τούς έπιστήμονες.

Όμως στην Όρθόδοξη θεολογία πιστεύουμε ότι ό κόσμος είναι δημιούργημα του προσωπικού Θεου, άφου κατά την γνωστή φράση του Μεγάλου Άθα-

νασίου «Ὁ Πατήρ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ ποιεῖ τά πάντα». Ἐπίσης, εἶναι βασική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ὁ κόσμος δημιουργήθηκε ἐκ μὴ ὑπαρχούσης ὕλης καὶ τὸν διευθύνει ὁ Θεός μετὰ τὴν ἀκτιστὴ πρόνοιά Του. Πρόκειται γιὰ τὰ δύο βασικά δόγματα τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν δημιουργία, ἢτοι τὴν ἐκ μὴ ὑπαρχούσης ὕλης δημιουργία τῆς κτίσεως καὶ τὴν διὰ τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ διεύθυνση τοῦ κόσμου. Στὴν συνέχεια κάθε νέα δημιουργία, κάθε σύλληψη ἐνός ἐμβρύου, γίνεται μετὰ τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸ γενετικὸ ὑλικὸ τῶν γονέων, μέσα στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἤδη ἡ οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ.

Πάντως, στὰ γονίδια ὑπάρχει ἡ ἀκτιστὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, οἱ «λόγοι τῶν ὄντων», γι' αὐτὸ μποροῦν νὰ συζητοῦν οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι μετὰ τοὺς γενετιστές.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ παρατεθῆ ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης γιὰ τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου πού νομίζω εἶναι χαρακτηριστική.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος στὸ ἔργο του «*Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς ἑξαήμερου*», πού γράφηκε κατὰ παράκληση τοῦ ἀδελφοῦ του Πέτρου γιὰ νὰ ἐπεξηγήσῃ ὠρισμένες ἀπόψεις τοῦ Μ. Βασιλείου στὴν ἐρμηνεία του στὴν Ἑξαήμερο, ἀναπτύσσει μερικές ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου του θεωρεῖ ὅτι ὅσα γράφει σὲ σχέση μετὰ ὅσα ἔγραψε ὁ Μ. Βασίλειος εἶναι σχολικὰ γυμνάσματα καὶ ὅτι δὲν δογματίζει γιὰ νὰ μὴ δώσῃ ἀφορμὴ σὲ μερικοὺς νὰ διαβάλλουν.

Ἀναφερόμενος στὴν οὐσία τῶν ὄντων καὶ τὴν ὕλη καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ ποῦ καὶ πῶς προῆλθε, γράφει ὅτι ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ πού εἶναι σχετικές μετὰ τὴν κτίση, ἢτοι τὸ θέλημα, ἡ δύναμη καὶ ἡ οὐσία τῶν ὄντων, νοοῦνται μαζί, διότι δὲν θεωροῦμε ἀδύνατη τὴν σοφία τοῦ Θεοῦ, οὔτε ἄσοφῃ τὴν δύναμή Του.

Στὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ἀπορρίπτει, ὅπως τὸ κάνουν ὅλοι οἱ ἅγιοι Πατέρες, τὴν αὐτόματη δημιουργία τοῦ κόσμου, γιατί ὅλα ἔγιναν μετὰ τὴν δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ προῆλθαν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Τὰ πάντα δημιουργήθηκαν «**οὐκ αὐτομάτῳ τινὶ συντυχίᾳ**, κατὰ τινὰ ἄτακτον καὶ τυχαίαν φοράν».

Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς μὴ «αὐτομάτου συντυχίας» γιὰ τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου, ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης κάνει λόγο γιὰ τὴν «**ἀθρόαν καταβολήν**». Ἔτσι ἐξηγεῖ τὸν λόγο τοῦ Μωϋσέως «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Γράφει: «Ἡ οὖν ἀθρόα τῶν ὄντων παρά τῆς ἀφράστου δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καταβολὴ ἀρχὴ παρά τοῦ Μωϋσέως, ἡγουν "κεφάλαιον"

κατενομάσθη». Ἡ σύστασις τῶν ὄντων ἐγένετο ἀθρώως: «Ὅτι ἀθρώον τῆς τῶν ὄντων συστάσεως...».

Μιά ἄλλη βασική ἀρχή πού συνδέεται μέ τό προηγούμενο εἶναι ὅτι στήν κτίσις ὑπάρχει ὁ λεγόμενος «**ἐγκείμενος τῆς κτίσεως λόγος**». Ἀκόμη καί ὅταν δημιουργήθηκε τό σύμπαν, πρίν ἐμφανισθῆ κάθε μέρος, ὅλο τό σύμπαν βρισκόταν στό σκοτάδι, γιατί «οὐπω γάρ ἐξεφάνη τοῦ πυρός ἡ αὐγή ὑποκεκρυμμένη τοῖς μορίοις τῆς ὕλης» καί ἔτσι ὅλα ἦταν ἀόρατα, ἀφανῆ καί ἀνακατεμμένα. Ὅταν ὁ Θεός ἔδωσε ἐντολή γιά τήν γένεση τοῦ κόσμου, τότε αὐτό τό πῦρ πού ἐπισκιαζόταν ἀπό τά μόρια τῆς ὕλης ἐπρόβαλε καί ἀμέσως «τῷ φωτί τά πάντα περιηγάζετο».

Μέσα σέ ὅλη τήν κτίσις ὑπάρχει ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης κάνει λόγο γιά τόν «ἐγκείμενον τῆς κτίσεως λόγον». Σέ κάθε ὄν ἐνυπάρχει κάποιος σοφός καί τεχνικός λόγος, ἔστω κι ἂν ἐμεῖς δέν τόν βλέπουμε· ἔτσι, «πᾶν τό γινόμενον, λόγῳ γίνεται» καί τίποτα ἀπό ἐκεῖνα πού δημιουργήθηκαν ἀπό τόν Θεόν δέν νοεῖται «ἄλογον τι καί συντυχικόν καί αὐτόματον». Ὅταν ὁ Θεός εἶπε «γεννηθήτω φῶς», ἐρμηνεύεται ὅτι αὐτό ἀναφέρεται «εἰς τόν ἐγκείμενον τῆς κτίσεως λόγον».

Αὐτός ὁ λόγος πού ἐνυπάρχει σέ ὅλα τά ὄντα χαρακτηρίζεται ἀπό τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης «**οἰωνεῖ σπερματική δύναμις**». Πρόκειται γιά τήν πρώτη ὀρμή τοῦ Θεοῦ πρὸς δημιουργία, πού ὑπῆρχε «*δυνάμει*» στήν κτίσις, ὄχι ὁμως καί ἐνεργεία, διότι ἡ γῆ ἦταν ἀκόμη ἀόρατη καί ἀκατασκευάστη. Ἡ ἀριστοτελική ἀρχή τοῦ δυνάμει καί ἐνεργεία χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης γιά νά ἐρμηνεύσῃ τό πῶς δημιουργήθηκε ἡ κτίσις. Αὐτή ἡ σπερματική δύναμη στά ὄντα, τήν ὁποία ἔβαλε ὁ Θεός, ἐνεργοποιήθηκε μέ τήν δύναμη τοῦ λόγου Του. Γράφει: «τῇ μέν δυνάμει τά πάντα ἦν ἐν πρώτῃ τοῦ Θεοῦ περί τήν κτίσιν ὀρμῇ, οἰωνεῖ σπερματικῆς τινος δυνάμεως πρὸς τήν τοῦ παντός γένεσιν καταβληθείσης, ἐνεργεία δέ τά καθ' ἕκαστον οὐπω ἦν» · ἔτσι, τά διάφορα εἶδη τῶν ὄντων ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς σπερματικῆς δυνάμεως καί τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Στήν ἀρχή ὁ Θεός δημιούργησε τήν ἀμορφη ὕλη πού δέν ἦταν ἄκτιστη καί στήν συνέχεια μέ τόν δημιουργικό Του λόγο δημιούργησε τίς ποιότητες καί ἔτσι δημιουργήθηκαν τά ἐπί μέρους εἶδη.

Μέ αὐτήν τήν δύναμη καί σοφία πού καταβλήθηκαν στήν κτίσις γιά τήν τελείωση κάθε μορίου τοῦ κόσμου, «εἰρμός τις ἀναγκαῖος κατά τινα τάξιν ἐπηκολούθησεν». Γράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ὅτι ὅλα ἔχουν προκατανοηθῆ ἀπό τήν σοφία τοῦ Θεοῦ «τά διά τινος ἀναγκαίας τάξεως κατά τό ἀκόλουθον ἐκβησόμενα».

Γίνεται φανερό ότι η δημιουργία του κόσμου «*έν αρχῇ*» και η επί μέρους δημιουργία τῶν ὄντων, ἦτοι τό δυνάμει καί ἐνεργεία, ἡ ἄμορφος ὕλη, τά μόρια καί ἡ ἐξέλιξή τους, οἱ ποιότητες ἔγιναν μέ τήν προσωπική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, μέ τόν δημιουργικό Του λόγο, πού εἰσηλθε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀθρόως στήν οὐσία τῶν ὄντων. Ἀπό ἐκεῖ μέ τήν δημιουργική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ προῆλθε αὐτή ἡ ὄρμη καί τό φῶς πού περιέλουσε τήν κτίση καί δημιούργησε τίς ποιότητες τῶν εἰδῶν. Φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιστήμη διερευνᾷ τήν κτίση, τά ὄντα, καί ἡ θεολογία ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στόν Θεό. Τότε δέν συγκρούονται.

3. Θεολογία καί γνωσιακή νευροεπιστήμη

Στίς ἡμέρες μας γίνεται εὐρύτατος λόγος γιά τήν σχέση μεταξύ βιολογίας καί ψυχολογίας. Ἄλλοτε ξεχωρίζονται αὐτές οἱ δύο ἐπιστήμες καί ἄλλοτε συνδέονται μεταξύ τους. Ὅταν ἡ ψυχολογία θεωρῆται ὡς μία αὐτόνομη ἐπιστήμη, κάνουμε λόγο γιά *ψυχολογισμό*, καί ὅταν ἡ βιολογία ἀντιμετωπίζεται καί ἐκφράζεται αὐτόνομα, τότε ὀμιλοῦμε γιά *βιολογισμό*. Μάλιστα δέ παρατηροῦνται ποικιλότητες ἀναλύσεις μεταξύ τῶν ἐπιστημόνων γιά τά θέματα αὐτά.

Ἡ ἐξέλιξη, ὅμως, καί τῶν δύο ἐπιστημῶν, ὅπως αὐτή ἔχει γίνει μέ τήν προσθήκη τῶν διαφόρων εἰδικοτήτων τῆς κάθε μιᾶς, τῶν ὁποίων μάλιστα εἰδικοτήτων τό γνωστικό ἀντικείμενο εἶναι πολλές φορές τό ἴδιο ἢ πολύ κοντινό, ἔχει κάνει ἀπαραίτητη τήν ἐπιστημονική ἔρευνα γιά τήν χρησιμοποίηση τῶν μεθόδων καί ἀποτελεσμάτων τῆς μιᾶς ἀπό τήν ἄλλη. Εἰδικότερα στήν παρούσα δεκαετία, ἡ ὁποία ἀπό τήν UNESCO ἔχει χαρακτηρισθῆ ὡς ἡ "δεκαετία τοῦ ἐγκεφάλου", ἡ ἀνάγκη γιά μιά διεπιστημονική προσέγγιση στήν μελέτη τοῦ ἐγκεφάλου, τῆς συμπεριφορᾶς καί τῆς γνωστικῆς λειτουργίας γίνεται ὅλο καί περισσότερο ἔκδηλη.

Αὐτή ἡ ἀνάγκη γιά μιά διεπιστημονική προσέγγιση φαίνεται στούς νέους κλάδους πού ἀναπτύσσονται –γεγονός πού ἐπισημαίνεται καί ἀπό εἰδικούς ἐρευνητές ἐπιστήμονες– ὅπως ἡ **ἐξελικτική ψυχολογία** καί ἡ **γνωσιακή νευροεπιστήμη**, οἱ ὁποῖες προσπαθοῦν νά γεφυρώσουν τό χάσμα μεταξύ ψυχολογίας, γνωστικῆς ψυχολογίας, ἐξελικτικῆς βιολογίας καί νευροεπιστήμης.

Μέχρι τά μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἡ ψυχολογία συμπορευόταν, κυρίως, μέ τήν φιλοσοφία, μέ ἀποτέλεσμα ἡ ψυχολογία νά ἐκφράζη τίς διάφορες τάσεις καί ἐκφράσεις τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν ρευμάτων. Ὅμως, στίς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰῶνος μερικοί ψυχολόγοι, καίτοι εἶχαν σπουδάσει τήν ἰατρική, ἐν τούτοις προσπάθησαν νά ὀρίσουν τήν ψυχολογία ὡς μιά ἐπιστήμη ἀνεξάρτητη

από την φιλοσοφία και την φυσιολογία-βιολογία και πρότειναν «μιά μεθοδολογία για την πειραματική διερεύνησή της». Έτσι, η ψυχολογία αποδεσμεύθηκε τόσο από την φιλοσοφία όσο και από την βιολογία και εξεταζόταν ανεξάρτητα από αυτές. Στην πορεία αυτή αναπτύχθηκαν και οι διάφορες ψυχαναλυτικές σχολές.

Στην συνέχεια, όμως, αναπτύχθηκε ο λεγόμενος *συμπεριφορισμός* που απέβλεπε στον έλεγχο της συμπεριφοράς του ανθρώπου και στην αποσύνδεσή της τόσο από τα «νοητικά φαινόμενα», δηλαδή την νοητική διεργασία, όσο και από την συνείδηση. Οι συμπεριφοριστές ψυχολόγοι προσπάθησαν να εξηγήσουν μόνον τα έξωτερικά αίτια που προκαλούν την συμπεριφορά, χωρίς να ασχολούνται με τα έσωτερικά αίτια που συνδέονται με τις λειτουργίες του εγκεφάλου. Ο συμπεριφορισμός ήταν μιά αντίδραση στην ψυχανάλυση.

Ακολούθως, παρατηρήθηκε η λεγόμενη *γνωσιακή επανάσταση* ή όποια θεωρούσε ότι η ψυχολογία θά μπορούσε να έρευνήσει την λειτουργία του γνωστικού συστήματος με την βοήθεια της πληροφορικής, ανεξάρτητα από τις νευροεπιστήμες. Η γνωσιακή ψυχολογία θεώρησε ότι η νόηση είναι μιά υπολογιστική διαδικασία, ανεξάρτητη από τον εγκεφαλο. Για την κατανόηση αυτού του θέματος χρησιμοποιήθηκε η εικόνα του υπολογιστή, στον όποιο διακρίνουμε τό υλικό στοιχείο από τό πρόγραμμα, δηλαδή διακρίνεται η μηχανή του υπολογιστή από τό λογισμικό, δηλαδή τό πρόγραμμα που χρησιμοποιούμε. Κατά τον ίδιο τρόπο οι γνωσιακοί έπιστήμονες ψυχολόγοι θεωρούσαν ότι στά νοητικά φαινόμενα μπορούμε να ξεχωρίσουμε τον εγκεφαλο από τις υπολογιστικές του διαδικασίες, γιατί οι σκέψεις είναι «λογικός χειρισμός συμβόλων».

Όμως, στίς ήμέρες μας πολλοί ψυχολόγοι προχώρησαν πιά πέρα από την αυτόνομη ψυχολογία, μέ αποτέλεσμα να αναπτυχθή ο γνωστικός συμπεριφορισμός και ή γνωσιακή ψυχολογία. Έτσι, ή γνωσιακή ψυχολογία στρέφεται πρός την νευροεπιστήμη και προσπαθει να συνδέσει «τίς ανώτερες συμβολικές λειτουργίες της νόησης μέ τίς κατώτερες αντιληπτικές λειτουργίες που είναι κοντύτερα στό νευροφυσιολογικό υπόστρωμα» και αναπτύσσεται ή λεγόμενη *γνωσιακή νευροεπιστήμη*.

Είναι έμφανές ότι σήμερα διεξάγεται μιά διεπιστημονική έρευνα που συνδέει την γενετική, την έξελικτική και την αναπτυξιακή ψυχολογία. Άλλωστε, στίς ήμέρες μας ή νευροεπιστήμη έχει την δυνατότητα να απεικονίσει τίς γνωστικές διαδικασίες την ώρα που διαδραματίζονται. Έτσι, ή σύγχρονη ανάπτυξη της γνωστικής νευροεπιστήμης συνιστά την συνεργασία μεταξύ της γνωσιακής ψυχολογίας και της νευροεπιστήμης. Αυτό είναι επανάσταση στον χώρο της γνωσιακής ψυχολογίας, αφού γίνεται αντιληπτό

ὅτι οἱ ὑπολογιστικές λειτουργίες τοῦ ἐγκεφάλου δέν κατανοοῦνται ἀνεξάρτητα ἀπό τό νευρολογικό ὑπόστρωμα, ἀλλά εἶναι καί ἐπανάσταση στόν χῶρο τῆς νευροεπιστήμης, ἡ ὁποία ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ κυτταρική προσέγγιση δέν εἶναι ἀπό μόνη της ἀρκετή γιά τήν κατανόηση τοῦ τρόπου λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου.

Ἡ σύνδεση τῆς ψυχολογίας μέ τήν βιολογία δέν σημαίνει ὅτι ἡ βιολογία θέλει νά ὑποκαταστήσει καί νά ἀντικαταστήσει τήν ψυχολογία, ἀλλά βοηθά τήν ψυχολογία στόν σχηματισμό καλύτερων ψυχολογικῶν θεωριῶν καί στήν καλύτερη κατανόηση τῶν ψυχολογικῶν φαινομένων. Στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά μιά ἀλληλοσυμπλήρωση τῶν γνωστικῶν ἀντικειμένων κάθε μιᾶς ἀπό αὐτές, ὅποτε ἡ ψυχολογία θά ὠφεληθῆ ἀπό τήν μελέτη τῆς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου πού τόν ἐρευνᾷ ἡ νευροεπιστήμη, καθώς ἐπίσης θά βοηθήσει τήν νευρολογία στόν τομέα τῆς παραγωγῆς καί ἐφαρμογῆς τῶν θεωριῶν της.

Αὐτή ἡ ἀλληλοσυμπλήρωση καί ἀλληλοβοήθεια φαίνεται στό γεγονός ὅτι θά γίνεται καλύτερη ἀνάλυση διαφόρων φαινομένων πού ἄπτονται βιολογικῶν καί ψυχολογικῶν διεργασιῶν, ὅπως ἡ μνήμη, ἡ ἀντίληψη, ἡ γλώσσα, ὁ αὐτοματισμός, ὁ ὀρθολογισμός, ἡ βούληση, ἡ ψυχονευροανοσολογία.

Μέ τίς σύγχρονες ἔρευνες ἔχει διαπιστωθῆ ὅτι μερικές ἀπό τίς διεργασίες αὐτές χρειάζονται τά πορίσματα καί τῆς ψυχολογίας καί τῆς νευροεπιστήμης. Αὐτό γιά παράδειγμα παρατηρεῖται στήν μνήμη, ἀφοῦ δέν φαίνεται νά «ὑπάρχει (μόνον) μιά συγκεκριμένη περιοχὴ τοῦ ἐγκεφάλου ὅπου ἀποθηκεύονται ἔννοιες», ἀλλά συγχρόνως «καί ἓνα σύμπλεγμα συστημάτων ἀλληλεπιδρᾷ καί μεταβάλλει τόν ἑαυτό του κατά τήν ἐπεξεργασία τῶν πληροφοριῶν». Τά πράγματα δέν ἐξελίσσονται μόνον βιολογικά οὔτε μόνον ψυχολογικά, ἀλλά τόσο ἡ βιολογία ὅσο καί ἡ ψυχολογία «εἶναι ἐπιστήμες συμπληρωματικές, οἱ ὁποῖες ἀσχολοῦνται μέ διαφορετικά ἐπίπεδα ἀνάλυσης τῶν ἀνθρώπινων λειτουργιῶν καί τῆς συμπεριφορᾶς».

Αὐτή ἡ διεπιστημονική προσέγγιση τοῦ ἀνθρώπου ἀνοίγει τόν δρόμο γιά τήν προσφορά τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας. Βέβαια ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρεται στήν πνευματική νοηματοδότηση τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀλλ' ὅμως λόγῳ τῆς ἐνότητος ψυχῆς καί σώματος προσφέρει πολλά καί στόν ψυχοσωματικό ὄργανισμό τοῦ ἀνθρώπου.

Στό σημεῖο αὐτό παίζει σπουδαῖο ρόλο ἡ νηπτική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας πού λέγεται καί ἡσυχαστική ζωή, ἡ ὁποία λειτουργεῖ ἡρεμιστικά καί θεραπευτικά καί ἀποκαλεῖται ὀρθόδοξη ψυχοθεραπεία.

Πρόκειται για μιά παράδοση πού ένώνει δημιουργικά τήν συμπεριφοριστική, τήν γνωσιακή καί τήν ύπαρξιακή ψυχοθεραπεία, άλλα καί τίς ύπερβαίνει, γιατί πέρα τών άλλων ένώνει τόν άνθρωπο μέ τόν Θεό.

Θά πρέπει νά τονισθῆ ὅτι στήν νηπτική ἢ ἡσυχαστική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας συναντᾶμε ἀρκετά σημεῖα, τά ὅποια ἐάν γνώριζε ἡ σύγχρονη ψυχολογία-ψυχοθεραπεία θά ἀξιολογοῦσαν πολύ περισσότερο αὐτήν τήν παράδοση.

Συνοπτικῶς νά ὑπογραμμισθῆ ὅτι γίνεται λόγος γιά τήν διάκριση μεταξύ λογικῆς ἐνέργειας καί νοεράς ἐνέργειας, πράγμα τό ὅποιο εἶναι πολύ σημαντικό, γιά τήν θεραπεία τοῦ λογιστικοῦ, άλλα καί τοῦ παθητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς (ἐπιθυμητικό-θυμικό), γιά τήν δυαδική σχέση μεταξύ ἡδονῆς καί ὀδύνης, γιά τήν φιλαυτία καί τήν ὑπέρβασή της μέ τήν φιλοθεΐα καί τήν φιλανθρωπία κλπ. Πρόκειται γιά ἐμπειρική γνώση τών Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀποβλέπει στήν κατά φύσιν καί ὑπέρ φύσιν κίνησιν τών ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς καί τήν παράλληλη θεραπεία τών σωματικῶν ἐνεργειῶν.

Πάντως, μέ τήν νηπτική αὐτή θεολογία θεραπεύονται οἱ ἀρνητικοί λογισμοί, οἱ ἐξάψεις τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καί τοῦ θυμικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς μέ ἀπώτερες συνέπειες στό σῶμα καί τίς λειτουργίες τους. Ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ νόημα ζωῆς, εἰρήνη ἐσωτερική, ἡσυχία τοῦ νοῦ καί τών αἰσθήσεων, ἀγάπη στόν Θεό καί τούς ἀνθρώπους, ἐλευθερία πνευματική. Ἡ ἱατρική ἐπιστήμη καί εἰδικότερα ἡ νευροεπιστήμη δέχεται τήν εὐεργετική δράση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας.

Ἀγαπητοί παρόντες,

Εἶμαι ἀπό τούς πρώτους φοιτητές πού ἐπέτυχαν στήν πρώτη Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, στήν Φιλοσοφική Σχολή, τό ἀκαδημαϊκό ἔτος 1964-1965. Μετά τήν ἐγγραφή μου καί πρὶν ἀρχίσουν παραδόσεις πού γίνονταν τότε στήν μεγάλη αἴθουσα τῆς Ζωσιμαίας Ἀκαδημίας, πληροφορήθηκα ὅτι ἐπέτυχα καί στήν Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης καί προτίμησα νά σπουδάσω τήν θεολογική ἐπιστήμη τήν ὁποία ἀγαποῦσα. Πάντοτε, ὅμως, θεωροῦσα τιμή πού ἤμουν ἀπό τούς πρώτους φοιτητές αὐτοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καί ἔκτοτε παρακολουθοῦσα τήν ἐξέλιξή του.

Ἡ ἐκμάθηση τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης καί ἡ ἐνασχόλησή μου μέ τά πατερικά κείμενα καί μάλιστα μέσα στήν φυσική τους θέση, πού εἶναι τό Ἅγιον Ὅρος, μοῦ ἔδωσαν τό ἔναυσμα νά ἀσχοληθῶ καί μέ σύγχρονα φιλοσοφικά, ἐπιστημονικά, κοινωνικά, ψυχο-θεραπευτικά προβλήματα. Ἡ θεολογία δέν μέ περιορίσε σέ στεγανά θρησκευτικά διαμερίσματα, άλλα μοῦ

ἔδωσε ἀνοίγματα στόν σύγχρονο ἄνθρωπο. Ἄλλωστε, ἓνα ἀπό τά θέματα μέ τά ὁποῖα πρέπει νά ἀσχοληθῆ ἡ θεολογία σήμερα εἶναι ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη, ὄχι γιά νά συγκρουσθῆ μαζί της, ὅπως ἔγινε κατά τό παρελθόν στόν δυτικό χῶρο, ἀλλά γιά νά διαλεχθῆ μαζί της στά λεγόμενα ἀνθρωπολογικά θέματα.

Τελικά, ἡ πολυχρόνια μελέτη τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας ὡς πνευματικῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, καί ὁ συνεχῆς διάλογός μου μέ ἐπιστημονικά ἱατρικά ζητήματα, μέ ὀδήγησαν σήμερα στήν θέση αὐτή νά μοῦ ἀπονεμηθῆ ὁ τίτλος τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Ἔτσι, ὁ πρωτοετής φοιτητής τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωαννίνων τοῦ ἔτους 1964-1965, ἀφοῦ πλοηγῆθηκε στήν ὠκεανό τῆς θεολογίας καί τῆς ἐπιστήμης, φθάνει σήμερα σέ αὐτό τό Ἀνώτατο Ἰδρυμα τῆς γενέτειράς του, πού εἶναι πηγή ἀκαδημαϊκῆς σοφίας καί γνώσεως. Σέ σᾶς πού ἐπιβλέψατε σέ αὐτόν τόν κόπο μου καί τήν συγκομιδή μου εἶμαι εὐγνώμων διά βίου.

Ἐπιτρέψτε μου, ὅμως, κατά τήν παροῦσα αὐτή ἐκδήλωση νά διατυπώσω τήν ἐσωτερική μου διάθεση νά ἀφιερῶσω τόσο τήν ὀμιλία μου αὐτή ὅσο καί τήν ἀναγόμευσή μου σέ Ἐπίτιμο Διδάκτορα αὐτῆς τῆς Σχολῆς στόν ἀείμνηστο Καθηγητή π. Ἰωάννη Ρωμανίδη, ὁ ὁποῖος ἀγωνίσθηκε μέ πάθος καί ἐπιστημονική ἀνάλυση γιά νά πείσῃ ἐπιστήμονες, Κληρικούς, θεολόγους καί λαϊκοὺς ὅτι ἡ ὀρθόδοξη θεολογία συνδέεται μέ τήν ἱατρική ἐπιστήμη καί ὄχι μέ τήν φιλοσοφία, εἶναι ἱατρική ἐπιστήμη καί θά πρέπει νά συγκαταλέγεται μεταξύ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Δικαιώνεται σήμερα αὐτή ἡ πολυχρόνια ἔρευνά του ἀπό τήν Ἱατρική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Αἰωνία του νά εἶναι ἡ μνήμη.

Εὐχαριστῶ γιά τήν τιμή, τήν παρουσία καί τήν προσοχή σας.